

UKRAYNA KRİZİ'NİN YERELDEN ULUSLARARASI SORUN ALANINA DÖNÜŞÜMÜ VE TÜRKİYE'YE YANSIMALARI

Aybike AÇIKEL

Doktora Öğrencisi, Yıldız Teknik Üniversitesi Siyaset Bilimi ve
Uluslararası İlişkiler Bölümü
aybikeacikel@gmail.com

Özet

Ukrayna krizinin etkileri sonraki yıllarda artarak devam etmiştir. Ukrayna Cumhurbaşkanı Viktor Yanukoviç'in Kasım 2013'te Avrupa Birliği ile Ortaklık Anlaşması'nı imzalamaktan vazgeçmesinin ardından Kiev'de başlayan Euromeydan eylemleri, kısa süre içerisinde tüm ülke geneline yayılan bir protesto hareketini başlatmıştır. Bu çalışmada, yerelde başlayan çatışmaların ulusal, bölgesel ve uluslararası boyutlara evrilme süreci incelenecektir. Makalade, Ukrayna'nın tam ortadan bölünmüş toplumsal yapısı; devletlerarası düzlemde Rusya ile Ukrayna arasında SSCB'nin dağılmasından beri süregelen bağımsızlık mücadelesi; bölgesel olarak bölgedeki devletlerin ve bölgesel örgütlerin de müdahil olması ve Kırım'ın Rusya tarafından yasadışı ilhakının, yerel protestoların yayılmasına ve uluslararası bir krize dönüşmesinde temel sebepler olduğu savunulmaktadır. Bu çerçevede, krizin iç mesele olmaktan çıkıp uluslararası sorun alanına dönüşmesi; ortaya atılan "yeni Soğuk Savaş" tartışmaları çerçevesinde incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Ukrayna, Ukrayna Krizi, Uluslararası Kriz, Rusya, Kırım.

Abstract

Effects of the Ukrainian Crisis have continued in an increasing manner in the following years. Euromaidan protests in Kiev that erupted in November 2013 in the aftermath of Ukrainian President Victor Yanukovich's refusal to sign the EU Association Agreement, has erupted a nationwide protests

movement in a short time. This article will elaborate the process in which local protests have evolved into national, regional and international levels. This article argues that Ukraine's divided social structure, independence struggle between Ukraine and Russia since the disintegration of USSR, intervention of regional organisations and other countries in the region, and Russia's illegal annexation of Crimea were the main causes why local protests spread and turned into an international crises. In this framework, transformation of the crises from local to international will be analyzed as part of the "new Cold War" discussions.

Giriş

2013 yılının Kasım ayında, Ukrayna Cumhurbaşkanı Başkan Viktor Yanukoviç Avrupa Birliği ile Doğu Ortaklığı anlaşmasını imzalamaktan vazgeçmiştir. Bunun üzerine Kiev'de AB yanlılarının protestoları ile başlayan süreç zamanla artan şiddeti ve boyutuyla ülke geneline yayılmış, Rusya ile Batılı ülkeleri karşı karşıya getirecek uluslararası bir soruna dönüşmüştür. Viktor Yanukoviç'in ülkeyi terk etmesiyle Rusya, Kırım'ı ilhak ederek Ukrayna'nın toprak bütünlüğüne saygı göstermeyeceğini belli etmiştir. Kırım'ın ilhakı sonrasında yapılan referandum ile bölgede yaşayan %60 Rus nüfus esas alınarak "self-determinasyon" havası içinde, ilhak meşru zemine oturtulmaya çalışılmıştır. Böylelikle, Budapeşte Anlaşmasını ihlal eden Rusya'nın Kırım'ı ilhakı ahdi hukukun ihlalinden doğan bir krizin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Ukrayna'daki kriz, istikrarsız siyasal sistem, oligark yapılanma ve halkın sosyo-politik talepleri neticesinde oluşmuş kırılğan siyasi yapı nedeniyle ortaya çıkmıştır. Bu kırılğanlık, siyasetin konsolide olmasını, istikrarlı bir iç siyasetin oluşmasını engellemiştir. Kriz, başlangıçta Ukrayna'nın bir iç meselesi iken, kurulan geçici hükümeti tanımayan Rusya ile ulusal, yani ikili düzlemde seyir göstermiştir. Kırım'da Rus askerlerinin Ukraynalı askerlere ateş açması sonucu siyasi çatışmanın askeri çatışmaya dönüşümü yaşanmıştır. Böylelikle, Ukrayna krizi yerel ve ulusal düzlemde

sınırlı kalmamış, Rusya, Almanya, Polonya ve hatta Avrupa Birliği'nin de soruna müdahil olmasıyla bölgeselleşmiştir. Kırım'da yaşanan askeri çatışmalar ve yarımada'nın Rusya'ya bağlanması özellikle Türkiye, Gürcistan, Moldova ve Romanya üzerinde güvenlik kaygısı oluşturmuştur.

Ukrayna krizinin bölgesel düzeye gelmesinin ardından zamanla uluslararası aktörler devreye girmiş, kriz bağlamında daha aktif rol oynamaya başlamışlardır. İlhak kararından sonra Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, Ukrayna'nın toprak bütünlüğünü destekleyerek Kırım'ın ilhakını yasadışı kabul etmiştir. Benzer şekilde ABD, NATO üzerinden Rusya'ya ekonomik yaptırımlarda bulunmuştur. Fakat Avrupa'nın enerji alımında Rusya'ya çok bağlı oluşu ve Gürcistan örneğinde görüldüğü gibi Amerika Birleşik Devletleri'nin bu coğrafyaya etki edebilecek güce sahip olamaması somut adımlar atılmasını engellemiştir. 2014 yılından günümüze bütün bu gelişmeler sonucu Ukrayna krizi, yerel, ulusal, bölgesel ve uluslararası evrelerde yaşanan çok katmanlı bir kriz haline dönüşmüştür. Ayrıca ilhak edilen bölgede yaşanan Tatarlar ile tarihsel ve kimlik bağları nedeniyle konunun Türkiye açısından ayrıca önemli ve özel bir yeri vardır.

Ukrayna krizi patlak verdiği tarihten bu yana yaşanan gelişmeler ile birlikte uluslararası ilişkiler literatüründe yeni bir "Soğuk Savaş" ortaya çıkabileceği üzerine senaryolar ifade türetilmektedir. Bu makalenin amacı, Ukrayna krizinin Yeni bir Soğuk Savaş başlatacak niteliklerden yoksun olduğu, yaşananların Batı ile bir anlaşmazlıktan ibaret olduğu ve Kırım'ın ilhakının özü itibarıyla bir "oldubitti" olmadığı açıklanacaktır.

Yerel Boyutta Ukrayna-Kırım Krizi: Ortaya Çıkması ve Derinleşmesi

Ukrayna'da, 2010 yılı başkanlık, 2012 yılı parlamento seçimleriyle kısmi gerginlikler yaşandıysa da 2013 yılına kadar siyasi alanda bir sorun yaşanmadan devam edilmiştir. Ancak, 2013 yılının Kasım ayında dönemin Cumhurbaşkanı Viktor Yanukoviç'in, Doğu Ortaklık

Zirvesi'nde AB ile imzalanacak olan Ortaklık Anlaşması'na dair çalışmalarını yürüten komisyonun görevini tek taraflı sonlandırarak Ortaklık Anlaşması'nı imzalanmayacağını açıklaması, Rusya'da memnuniyet, Avrupa'da ise tam bir hayat kırıklığı yaratmıştır. Söz konusu kararın alındığı gün içerisinde, Avrupa Birliği ile entegrasyon fikrini destekleyen ve Ortaklık Anlaşması'nın imzalanması gerektiği fikrini savunan gruplar Kiev'in Bağımsızlık Meydanı'nda toplanıp, ellerinde Ukrayna ve Avrupa Birliği bayraklarıyla, "Ukrayna, Avrupa'dır!" sloganları atmışlardır. Böylelikle "Maidan hareketi" ya da protestoların Avrupa yanlısı özelliği nedeniyle "Avro-Maidan" olarak anılacak protestolar ilk başlarda üniversite çağındaki gençlerin katılımıyla başlamıştır. Tüm bunlar yaşanırken 17 Aralık 2013 tarihinde, Yanukoviç'in Rusya ile imzalamış olduğu doğalgaz anlaşması¹ ve 16 Ocak 2014'te Ukrayna Parlamentosundan geçen torba yasa² sonrası gösteriler Batı düzleminden çıkıp Yanukoviç karşıtı bir hal almıştır. Yasalar kabul edildikten iki gün sonra iptal edildiyse de, gösteriler devam etmiş ve kontrol altına alınamamıştır.

Batı yanlısı protestoculara destek veren ABD ve AB ülkelerine karşın, Yanukoviç ve destekçisi Rusya'nın şiddeti zor kullanarak bastırma yolunu seçmeleri ile artan gerilim krizin ilk tetikleyicisi kabul edilmiş, kitlesel gösterilerin ülke geneline yayılması ise krizin yerel boyuttaki ilk göstergesi olmuştur. Göstericilerin Kiev ve Ukrayna'nın batısındaki diğer şehirlerde kamu binalarını işgal etmeleri ile birlikte güvenlik güçleri göstericileri dağıtmak için

¹ "Putin'den Ukrayna'ya gaz rüşveti", *NTV*, 18 Aralık 2013, https://www.ntv.com.tr/dunya/putinden-ukraynaya-gaz-rusveti,i5FvEMBwfkS_CkUOYuso-w, (Erişim: 18 Mayıs 2018).

² 16 Ocak'ta, kitlesel eylem kısıtlamalarını sıkılaştıran, barışçıl göstericileri döven Berkut özel tim mensuplarını affeden, iftirayı cezalandıran ve basının faaliyetini düzenleyen yasaları kabul edildikten 2 gün sonra 18 Ocak tarihinde şiddeti törmandığı gerekçesiyle iptal edilmiştir. "Ukrayna parlamentosu 16 Ocak yasalarını iptal etti", *Sputnik*, 28 Ocak 2018, https://tr.sputniknews.com/turkish.ruvr.ru/2014_01_28/Ukrayna-parlamentosu-16-Ocak-yasalarini-iptal-etti/, (Erişim: 13 Mayıs 2018).

harekete geçmiş, söz konusu askerî operasyonlar şiddetin yerel düzeyde derinleşmesine sebep olmuştur. Özellikle ülkenin doğusuna sıçrayan silahlı çatışmalar neticesinde, Birleşmiş Milletler verilerine göre yaklaşık 2500 sivil hayatını kaybetmiş, dokuz bin kişi de yaralanmıştır.³

Yanukoviç iktidarını reddeden AB yanlısı kitleler için mesele, Yanukoviç tarzı siyasete karşı çıkma eğilimi olarak değerlendirilebilir. Ancak soruna Ukrayna milliyetçiliği perspektifinden baktığımızda, taleplerin sadece Avrupa bütünleşmesine katılmak olmadığını ve Rusya'nın var olduğu her şeyin reddi olduğunu söylemek mümkündür. Rusya'dan sağladıkları ayrıcalıklarla ve yolsuzluklarla büyük servetler elde eden Yanukoviç ve çevresinin, AB ile ekonomik ilişkiler kurmak isteyen sermaye sahipleri ve elitler ile yaşadığı gerginlikler de krizin derinleşmesinde oldukça önemli rol oynamıştır.⁴

Ukrayna'da iç siyasetin kırılmalılığı jeopolitik ayrıma tâbi tutulmuş bir iç siyasi kutuplaşmayla; ülkenin doğusunda halkın yüzünü Rusya'ya çevirmesine, batı tarafının ise Batılı devletleri destekliyor olmasına neden olmuştur. Ukrayna krizi ile birlikte ülkenin batısında güçlenen milliyetçi yaklaşım, toplumsal anlamda birlikte yaşama isteğinin yeniden gösterilmesini zorlaştıracak bir unsur olarak Rus karşıtlığı üzerinden körüklenmiştir. İktidar sıkça değişmesine rağmen, Ukrayna'nın dış aktörlerin etkileşimine açık olması, halk ve devletin sağlıklı ilişki içinde olamaması, oligarkların sahip olduğu ayrıcalıkların halk nezdinde bunalım yaratması, özellikle ülkenin batı kesiminde işsizlik oranının yüksek, gelirin

³ "Four years of conflict in Ukraine leave 4.4 million people in a dire humanitarian situation", *United Nations*, 20 Nisan 2018. <http://www.un.org.ua/en/information-centre/news/4326-four-years-of-conflict-in-ukraine-leave-4-4-million-people-in-a-dire-humanitarian-situation>. (Erişim: 27 Mayıs 2018).

⁴ Peter Storm, "Ukrayna: Neler Oluyor ve Ne Anlama Geliyor?", *Sendika.Org*, <http://sendika63.org/2013/12/ukrayna-neler-oluyor-ve-ne-anlama-geliyor-peter-storm-154046/>. (Erişim: 23 Haziran 2018).

düşük, AB ile etkileşimin fazla olması yerel krizin çözülmesini daha da zorlaştırmıştır.

Çok etnikli toplumsal yapının hâkim olduğu Ukrayna'da, Ukraynalılar nüfusun %77,8'ini oluştururken, %17,3'lük nüfusla Ruslar siyasî değişime neden olacak nüfus yoğunluğuna ve dış desteğe sahip olmuşlardır. Rusların dışında Kırım Tatarları, Romenler, Macarlar, Gagavuzlar, Lehler, Museviler ve Almanlar da önemli etki alanlarına sahiptirler.⁵ Bundan dolayı etnik ayrışma en çok yerleşim alanlarının dağılımında kendisini göstermektedir. Ülkenin Rusya'ya yakın kesimlerinde Rus nüfusu yoğunken, Batı tarafında Ukraynalı nüfusu fazladır. Ukrayna'da ortaya çıkmış gerçek bir dil ve din birliği bulunmamaktadır. Ülkenin kuzeybatısı ve merkezinde ağırlıklı olarak Ukraynaca konuşulurken, doğu ve güney tarafında ağırlıklı olarak Rusça konuşulmaktadır.⁶

Dinsel açıdan baktığımızda, ülke genelinde Ortodoksluk en güçlü inanış olmasına karşın Ortadoks kiliseleri de halkın doğu veya batı bağlılıklarına göre farklılık göstermektedirler. Genellikle doğu bölgesinde yaşayanların bağlı olduğu, Ukrayna'nın en büyük ve köklü kilisesi Moskova Patriğine bağlı Ukrayna Ortadoks Kilisesidir. Ülkenin kuzey ve batı bölgeleri ise Katolik Avrupa ülkeleri ile kültürel bağları dolayısıyla Ukrayna'ya özgü bir Katolik kilisesi olan Yunan Katolik kilisesine mensupturlar. Bu anlamda, özellikle Ukraynalılar ve Ruslar nezdinde tam ortadan bölünmüş toplumsal bir yapıya sahip Ukrayna'da kiliselerin takipçilerinin, etnik kökenleri ile uyumlu olarak ülkenin doğusuna ve batısına dağılmış olmaları, dinî ve dinsel ayrışmanın etnik bölünmeden

⁵ Cem Karadeli, "Ukrayna'da Milli Aidiyet, Rekabet ve Azınlıklar", içinde Hasret Çomak, Caner Sancaktar ve Zafer Yıldırım (Der.), *Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi*, İstanbul: Beta, 2014, s. 115.

⁶ Gwendolyn Sasse, "The 'New' Ukraine: A State of Regions", *Regional and Federal Studies*, Cilt: 11, Sayı: 3, 2001, s. 70.

etkilendiği göstermektedir.⁷ Buna ek olarak, Ukrayna topraklarında etnik milliyetçiliğe dair önemli bir ayrışma vardır. Ukrayna ve Rus kültürlerinin yansıması olarak Etnik Ukrayna Milliyetçiliği ve Doğu Slav Milliyetçiliği ön plandadır.⁸ Etnik Ukrayna Milliyetçiliği, Ukraynalı soyundan gelenlere ayrıcalıklar tanınması olarak ifade edilmektedir. Doğu Slav Milliyetçiliği ise; Rusya, Ukrayna ve Belarus'un, Doğu Slav ırkının ayrılmaz parçaları olduğu ve bu devletlerin tek bir millet olduğu fikrini savunmaktadır. Bunlara göre, Ukrayna'da iki ayrı millet yoktur, eşit ve organik bağları olan iki toplum bulunmaktadır.⁹ Rusya açısından Ukrayna'nın bağımsızlığının tanınması zorluğu bu fikirten kaynaklanmaktadır.¹⁰

Ukrayna'nın bağımsızlık sonrası toplumsal yapısında var olan dinsel, etnik ve dilsel farklılaşmanın siyaseten karşılık bulması her parlamento ve başkanlık seçimlerinde kendisini göstermiştir. Rusya'ya yakınlığıyla bilinen Yanukoviç'in 2004 seçimlerinde Rusya'ya komşu iller ile Kırım'da yüzde 85-90 oranında oy almasına karşın, rakibi Viktor Yuşçenko'nun Polonya'ya komşu illerde yüzde 90 dolaylarında oy olması bunun somut örneği olarak gösterilebilir.¹¹ Bu durum 2005 yılında Turuncu Devrim adı verilen süreçte ve 2010 yılında yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde de kendisini göstermiştir.¹²

⁷ Taras Kuzio, "Ukraine: The Unfinished Revolution", London Institute of European Defence and Strategic Studies, European Security Studies, Sayı: 16, 1992, s. 11.

⁸ Habibe Özdal, "İç- Bölgesel - Küresel Dinamikler Bağlamında Ukrayna Krizi" *Uluslararası Hukuk Siyaset İncelemesi*, Cilt: 11, Sayı: 42, 2015, s.78

⁹ Stephen Shulman, "The Contours of Civic and Ethnic National Identification in Ukraine", *Europe-Asia Studies*, Cilt:56, Sayı:1,2004, ss. 35-56.

¹⁰ Cem Karadeli, "İşletme- Ekonomi Dizisi", *Ukrayna'da Milli Aidiyet*, İstanbul: Beta, 2014s. 121.

¹¹ Oktay Bingöl, "Ukrayna Krizinin Ulusal, Bölgesel-Küresel Bağlamı", *Karadeniz Araştırmaları*, Yaz 2014, Sayı: 41 ss.17-26.

¹² Bertil Nygren, "The Geopolitical Dymension in Russia Foreign Policy Towards Ukraine and Belarus", ed. Jan Hallenberg, Hakan Karlsson, *Changing Transatlantic Security Relations*, Oxon: Routledge, 2006, s.30.

Ukrayna'daki yapının kırılmasında 2009 yılında yaşanmış ekonomik krizde etkisi önemlidir. Gayri safi milli hasılanın yüzde 15,1'e düşmesi, Ukrayna'nın Avrupa'da ekonomik olarak en zor durumdaki ülkelerden biri olmasına neden olmuştur. IMF, Rusya ve Çin'den borç alma girişimleri sorunu çözememiştir. Protestoların başlamasıyla durum daha da kötüye gitmiştir. Vergi toplayamayan hükümet maaş ödemesi de yapamamıştır. Bu durum gösterilerin şiddetlenmesinde önemli bir etken olmuştur.

Ukrayna-Rusya Bağlamında Devletlerarası Bir Kriz

Ukrayna'da başlayan olayların kaynağını sadece Ortaklık Anlaşmasının imzalanmaması olarak görmek ve hükümetin bunu kısa sürede çözebileceği algısı oldukça yanlıştır. Tarihsel açıdan baktığımızda, Rusya ile Ukrayna'nın bağımsız dış politika aktörleri olarak ilişki kurmaları oldukça zor olmuştur.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, on beş yeni devlet ortaya çıkmıştır.¹³ Bazı devletler¹⁴, Rusya liderliğinde Ukrayna ve Belarus'un da desteğiyle kurulan Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT)'ye üye olarak yeni bir entegrasyon sürecine girmişlerdir.¹⁵ Rusya, BDT üyesi ülkeler ile birlik üzerinden, üye olmayanlar ile ikili ilişkilerini geliştirerek bölgede hâkimiyetini artırmayı hedeflemiştir. Ancak, bağımsızlığını kazanmış ülkeler arasında en çok Ukrayna'yı kontrol altında tutma ve işbirliğini sürdürme ihtiyacı hissetmiştir. Bunun nedeni ise, iki toplum arasında var olan ortak tarihî geçmişin ve kültürel bağların getirdiği manevî önemdir.

¹³ Rusya Federasyonu, Ukrayna, Azerbaycan, Moldova, Belarus, Ermenistan, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan, Letonya, Türkmenistan, Litvanya, Estonya.

¹⁴ Azerbaycan, Ermenistan, Belarus, Kazakistan, Moldova, Kırgızistan, Rusya, Tacikistan, Türkmenistan, Özbekistan, Ukrayna.

¹⁵ "From Soviet Union to New East: welcome to our new network", *The Guardian*, 9 Haziran 2014, <https://www.theguardian.com/world/2014/jun/09/post-soviet-states-new-east-network-guardian-welcome>. (Erişim: 2 Haziran 2018).

Sovyetlerin dağılmasından sonra Avrupa güvenliği için kritik bir noktada olan Ukrayna, Avrasya Satranç Tahtası'nın önemli aktörü olarak, Rusya'nın yeni dünya düzenini belirleyebilmesi için oldukça önemli bir noktadadır. Brzezinski'nin "*Ukrayna'nın bağımsız bir devlet olarak mevcudiyeti Rusya'nın dönüştürülmesine yardımcı olmakta, böylece Rusya'nın Avrasya İmparatorluğu olması durdurulmaktadır. Rusya Ukrayna olmaksızın da imparatorluk statüsüne geri dönmeye çabalayabilir. O zaman ağırlıklı olarak Asya İmparatorluğu olacaktır*" sözleri bu düşünce yapısını doğrulamaktadır.¹⁶

Ukrayna'nın bölgede Rusya'dan sonra gelen en önemli ekonomik güç olması, doğal kaynakları, Slav Birliği düşüncesinin önemli bir aktörü olması, enerji hattı üzerinde bulunması ve en önemlisi Avrupa'ya karşı bir tampon bölge olması ülkeyi Rusya için vazgeçilmez kılmaktadır. Norman Stone'a göre "*Ukrayna ile birlikte Rusya bir ABD'dir. Ukraynasız Rusya ise Kanada'dır.*"¹⁷ Bunların yanı sıra Rusya'nın en önemli dış politika belirleyicileri; jeopolitik yaklaşım ve Yakın Çevre Doktrini'ne göre Ukrayna, Rusya için özel bir öneme sahiptir. Rus siyasetçilerine göre Rusya'nın Ukrayna ile stratejik bir birlik oluşturmadan yeni uluslararası sistemin büyük gücü olma ideali imkânsızlaşmaktadır.¹⁸ Bunların dışında, Rusya açısından en önemli "Ukrayna toprağı" ise hiç şüphesiz Kırım'dır. Kırım yarımadası Karadeniz'de kontrole uygun ortamı yaratması, Azak Denizi'ni güneyden ve batıdan sınırlandırması, Kerç Boğazı dolayısıyla Kuzey Kafkasya ve Avrupa'yı birbirine bağlaması ve iki önemli doğal liman olan Sivastopol ve Odesa'ya sahipliği bakımından oldukça önemlidir.

¹⁶ Zbigniew Brzezinski, *Büyük Satranç Tahtası*, çev. Yelda Türedi, İstanbul: İnkilap Kitabevi, 2005, s. 71.

¹⁷ Norman Stone, *Birinci Dünya Savaşı*, çev. Ahmet Fethi Yıldırım, İstanbul: Doğan Kitap, 2010. s. 22.

¹⁸ Andrei Korktukov, "Russia the "Near Abroad" and West", Gail W. Lapidus (der.) *The New Russia's Troubled Transformation*, Boulder: Westview Press, 1995. s. 218.

Rusya-Ukrayna ilişkilerinde en önemli kırılma noktası Renkli Devrimlerin Ukrayna ayağını oluşturan “Turuncu Devrim” olmuştur. 2004 yılında Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde ilk turda Rus yanlısı olarak bilinen Viktor Yanukoviç oyların %39,9’unu alırken, Batı ile entegrasyon fikrini destekleyen Viktor Yuşçenko ise %39,22 oranında oy almıştır. %50 oy çokluğu sağlanamadığı için ikinci tura kalan seçimlerde Yanukoviç %49,4 oranında, Yuşçenko ise %46,6 oranında oy almıştır.¹⁹ Sonuç olarak, Yanukoviç’in galip geldiği seçimlerde hile yapıldığına dair çıkan söylentiler ve bu doğrultuda gelen şikâyetler sonucu binlerce kişinin katıldığı protestolar başlamıştır. Böylelikle, Ukrayna Merkez Seçim Komisyonu seçimlerin yenileneceğini ilan etmiştir. Tekrar eden seçimlerin sonucunda Yuşçenko %51,9 oranında oy alırken, Yanukoviç %44,2 oy oranı ile seçimi kaybetmiştir.

Turuncu Devrim sonrası seçilen Cumhurbaşkanı Yuşçenko, Rusya ile Ukrayna’nın stratejik birer ortak olduğunu pek çok kez ifade etse de doğalgaz fiyatlarından, Ukrayna’nın Tek Ekonomik Alan’a katılımına kadar pek çok konuda anlaşmazlık çıkmıştır. Rusya, Ukrayna’nın Batı ile ilişkilerini kontrol altında tutmak amacıyla enerji fiyatlarında ödül ve ceza yöntemi uygulayarak Ukrayna’yı pek çok kez cezalandırmıştır.²⁰ 2006 yılında Rusya kasıtlı olarak enerji fiyatlarını bir önceki yıla göre iki katına çıkarmıştır. 1000 metreküpe 50 dolar ödeyen Kiev yönetimi 95 dolar ödemek zorunda bırakılmıştır.²¹ Siyasi anlaşmazlıklardan sonra ortaya çıkan enerji zamları ve gaz krizleri, Rusya’nın siyasi kazanımlar elde etmek amacıyla enerjiyi bir araç olarak kullandığını göstermektedir. Buna

¹⁹ “Ukraine President Election OSCE Final Report”, *OSCE*, 11 Mayıs 2005, <https://www.osce.org/odihr/elections/ukraine/14674?download=true>. (Erişim: 13 Temmuz 2018).

²⁰ Igor Torbakov, “Russia Adapts Policy to Adresss Rift within CIS”, *Eurasia Insight*, 12 Eylül 2005.

²¹ Taras Kuzio, Yushchenko Government Loses Vote of a Confidence, *Eurasia Daily Monitor*, 3/7, 11 Ocak 2006, <https://jamestown.org/program/yushchenkos-government-loses-vote-of-no-confidence/>. (Erişim: 17 Nisan 2018).

ek olarak söz konusu dönemde, Sivastopol limanının kira ücretinde de kriz yaşanmıştır. Rusya'nın enerji fiyatlarında artışa gitmesine karşılık, Ukrayna'nın Sivastopol Limanı'nın kira ücretini iki katına çıkarmak istemesi ilişkilerin daha da gerilmesine neden olmuştur. Ukrayna'nın bu dönemde BDT entegrasyonuna ve işbirliğine mesafeli duruşu, NATO üyeliğine artan ilgisi ve Turuncu Devrim sonrası iki devletin ortak dış politika hedefleri bulamaması herhangi bir nedenden doğacak bir krizin kolayca büyümesine olanak sağlayacak ortamı oluşturmuştur.²²

Turuncu Devrim sonrası dönemde Başbakan Timoşenko ve Devlet Başkanı Yuşçenko'nun görevleri boyunca Ukrayna-Rusya ilişkilerine dair diplomatik söylemleri ve tavırları oldukça sert olmuştur. Karşılığında benzer bir dil kullanan Putin 2008 yılında, *"Ukrayna diye bir devlet var mı, topraklarının bir bölümü bizim tarafımızdan hediye edilmiştir. Önemli bir bölümü de doğu Avrupa'dır"* sözleriyle Ukrayna'nın bağımsızlığının Rusya için anlam ifade etmediğini yinelemiştir.²³ Buna ek olarak 2008 yılının Nisan ayında Bükreş'te düzenlenen NATO Zirvesi'nde Putin, dönemin ABD Başkanı Bush'a, Ukrayna'nın bir devlet olmadığını ve Ukrayna'nın NATO'ya katılması durumunda Kırım'ın ve ülkenin doğusunun Ukrayna'dan ayrılacağını söylemiştir.²⁴

2010 yılına kadar ilişkilerde süren gerginlik ve doğal gaz anlaşmazlığının yarattığı krizler Viktor Yanukoviç'in cumhurbaşkanı olması ile yerini normalleşmeye bırakmıştır. 2010 yılında Ukrayna ve Rusya arasında imzalanan Harkiv Anlaşmasıyla, 2017'de süresi dolacak olan Sivastopol'de bulunan Karadeniz donanmasının süresi 2042'ye kadar uzatılmış ve Rusya Ukrayna'ya bu yakınlaşma

²² Habibe Özdal, *Sovyetler Birliği'nin Dağılmasından Kırım'ın İlhakına Rus Dış Politikasında Ukrayna*, Ankara: Usak Yayınları, 2016, s. 172.

²³ Habibe Özdal, a.g.e. s. 235.

²⁴ David Frum, "Russia's Plans to Partition Ukraine", *The Atlantic*, 2 Nisan 2014, <https://www.theatlantic.com/international/archive/2014/04/russias-plans-to-partition-ukraine/360017/>. (Erişim: 11 Mart 2018).

karşılığında ödül olarak doğalgaz fiyatlarında %30'luk bir indirim sağlamıştır.²⁵ Ancak, özellikle 2010 sonrası dönemde Ukrayna dış politikasında ağırlığını hissettiren Batılı devletler ile yakınlaşma, Rusya tarafından “Avrasya Birliği'nin geleceği” için kesinlikle önlenmesi gereken bir adım olarak kabul edilmiştir. 2013 yılında yaşanan olayların temelinde de bu durumun yarattığı endişe görülmektedir.

Kasım 2013'te ortaya çıkan ve sonraki süreçte Ukrayna ve Rusya ilişkilerine damgasını vuran Ukrayna Krizi ile birlikte diplomatik ilişkiler en alt seviyede seyretmiştir. Ukrayna Krizi ile birlikte Ukrayna-Rusya ilişkilerinde yaşanan dönüm noktası, krizin dönüşümünü hızlandırarak Rusya-Batı ilişkilerinde ve uluslararası sistemin yapısında önemli etki alanı yaratmıştır. Batı yanlısı olarak başlayan gösteriler neticesinde muhalefet ile Yanukoviç arasında bir anlaşmaya varılamaması üzerine, Yanukoviç Rusya'ya kaçmıştır. Ardından kurulan Geçiş Hükümeti'ni tanımayan Rusya, hükümetin ilk icraatı olan Azınlık Dilleri Yasası'nı²⁶ iptal etmesini gerekçe göstererek Kırım'ı ilhak etmek için beklediği fırsatı yakalamıştır.

Bölgesel Bağlamda Ukrayna Krizi

Demokratik düzlemde başlayan gösterilerin şiddet kullanılarak bastırılması ve hukukun üstünlüğü ilkesine uyulmaması Ukrayna'da kargaşa yaşanmasına neden olmuştur. Kriz, Kırım'da ve Ukrayna'nın doğusunda ayrılıkçı çatışmalara neden olurken, özellikle Rusların

²⁵ Anders Aslund, “Ukraine’s Choice: European Association Agreement or Eurasian Union?”, *Peterson Institute for International Economics*, Policy Brief, Eylül 2013, s. 8. <https://piie.com/publications/pb/pb13-22.pdf>. (Erişim: 15 Mayıs 2018).

²⁶ Söz konusu yasa ile Rusça, Macarca ve Romence'nin resmî dairelerde kullanılmasına yönelik düzenlemeleri içermektedir.

yoğun olarak yaşadığı Donetsk ve Lugansk bölgelerinde kontrol edilemez bir hal almıştır.²⁷

Ukrayna Krizi özü itibarıyla Rusya'nın büyük güç olma yolundaki emellerinin Batılı devletler ile çatışması sonucu ortaya çıkmış olsa da, sadece Ukrayna ve Rusya arasında kalmamıştır. Rusya'nın 2008 yılında Gürcistan'a müdahale etmesiyle Abhazya ve Güney Osetya'nın Gürcistan'dan ayrılarak bağımsızlıklarını ilan etmeleri, 2013 yılında Kırım'ın ilhaki ve Ukrayna'nın doğu bölgelerinde yaşanan askeri çatışmalar, Karadeniz Havzasındaki tüm bölge ülkelerini tedirgin etmiştir. 2013 yılında Putin'in kabul ettiği dış politika konseptiyle Rusya dışında yaşayan Rusların öncelikli bir konu alanına dönüşmesi bölge ülkelerinin endişeleri daha da artmıştır.²⁸ Konseptte belirtildiği üzere, Rusya dışındaki Rus azınlıkları koruma sorumluluğu yüklenen Rusya, azınlıkların yaşadığı ülkelere müdahale zeminini hazırlamıştır.

Ek olarak, Rusya önderliğinde kurulan Avrasya Ekonomik Birliği ile eski Sovyet coğrafyası üzerinde ekonomik ve siyasi olarak üstünlüğünü ve etki alanını yeniden sağlamayı hedefleyen Rusya, bölgede Avrupa Birliği ve NATO gibi Batılı güçleri dengelemeye çalışmaktadır. Karadeniz'de ve Kafkasya'da Batılı güçlere olan güvenin sarsılması ve Rusya'nın avantajlı konumda olması ile birlikte bölge ülkelerinde Sovyet dönemine dair korkular tekrar canlanmıştır.

Bölgesel düzlemde Ukrayna krizini görünür yapan önemli bir gelişme bölgesel-uluslararası örgütlerin sürece dâhil olmaları ancak çözüm bulamamaları olmuştur. Örneğin, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği

²⁷ "Donetsk ve Lugansk: Geniş özerklikle Ukrayna'ya bağlı kalabiliriz", *Sputnik News*, 12 Mayıs 2015, <https://tr.sputniknews.com/avrupa/201505121015435325/>. (Erişim: 16 Haziran 2018).

²⁸ "Concept of the Foreign Policy of the Russian Federation", *Rusya Federasyonu Dışişleri Bakanlığı*, 18 Şubat 2013, http://www.mid.ru/en/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher/CptlCk6BZ29/content/id/122186. (Erişim: 14 Haziran 2018).

Teşkilatı (AGİT) Ukrayna’da yaşanan olayları yakından takip etmektedir. AGİT Ukrayna Özel Gözlem Misyonunun raporları ile birlikte bölgesel, diplomatik ve askeri adımlar daha görünür hale gelmiştir. AGİT’in faaliyetleri çatışmaları önlemeyle sınırlı kalmamış, insan haklarına saygı, demokrasi ve hukukun üstünlüğü gibi alanlarda projeler uygulayarak da ülkenin güvenliğine katkı sağlamıştır.²⁹

Ek olarak, Avro meydan gösterilerine Almanya Dışişleri Bakanı Guido Westerwelle’nin katılmasıyla bölgede tansiyon yükselmiştir. Rusya Başbakanı Medvedev Almanya’yı Ukrayna’nın içişlerine karışmakla suçlamıştır.³⁰ ABD Dışişleri Bakanlığı tarafından barış çağrısı yapıldıysa da barışçıl yollardan krizi çözmek mümkün olmamış şiddetin önüne geçilememiştir.³¹ Bu noktada gösterilerin hedefi bölgesel ekonomik anlaşmalara doğru çevrilmiştir. Avrupa Birliği, Ukrayna ile çatışmanın durması ilişkilere kaldığı yerden devam edilmemesi durumunda Rusya’nın Güney Akım projesini reddedeceğini açıklamıştır. Rusya Federasyonu bu açıklama öncesi Ukrayna’yı projeden çıkararak milyonlarca dolar kayıp yaşamayı göze almıştır.³²

Ukrayna’nın başkenti Kiev’de başlayan halk nezdindeki çatışmaların artarak devam etmesi ve Kırım’a sığınarak askeri çatışmalara dönüşmesi ile birlikte yerelde başlayan krizin bölgeselleşmesi gerçekleşmiştir. Kırım’da kimliği belirsiz maskeli kişiler tarafından hükümet binaları işgal edilmiş ve akabinde Kırım’ın ilhakı

²⁹ Erdal Düzdaban, “AGİT ve Ukrayna Krizi”, *Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi*, ed. H.Çomak, C. Sancaktar, Z. Yıldırım, İstanbul: Beta Yayınları, 2014, s.428.

³⁰ “Russia Rebukes Germany for Participating in Kyiv Protest”, *VOA News*, 6 Aralık 2013, <https://www.voanews.com/a/russia-rebuked-germany-for-participating-in-kyiv-protest/1804936.html>, (Erişim: 21 Mart 2018).

³¹ “US and Russia urge peaceful solution to Ukraine crisis”, *BBC*, 10 Nisan 2014, <http://www.bbc.com/news/world-europe-26965632>, (Erişim: 29 Nisan 2018).

³² Erdal Düzdaban, “AGİT ve Ukrayna Krizi”, *Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi*, ed. Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, İstanbul: Beta Yayınları, 2014, s. 424.

süreci başlamıştır.³³ Ayrıca, Ukrayna'nın Donbas bölgesinde askerî çatışmalar hâlâ devam etmektedir ve kalıcı çözüm için bir anlaşmaya varılamamıştır.

Ukrayna'da başlayan çatışmaların etkisiyle başta Rusya'ya olmak üzere, bölge ülkelerine ve Avrupa'ya doğru oluşan göç dalgaları sorunu bölgesel düzlemde önemli bir mesele haline getirmiştir. Çatışmaların yaşandığı alanlara ve şiddetine bağlı olarak, Ukrayna'dan başta Rusya'ya olmak üzere bölge ülkelerine çok sayıda kişi sığınmaya başlamıştır. Çatışmaların başladığı yıl ilk etapta yaklaşık 500 bin Ukrayna vatandaşı Rusya'ya³⁴, 15 bin Polonya'ya ve 15 bin de Belarus'a gitmiştir.³⁵ Merkezi kayıt sistemi bulunmadığı için yer değiştiren ve mülteci talebinde bulunan Ukraynalıların sayıları tam olarak bilinmese de, Birleşmiş Milletler İnsani İşler Koordinasyon Ofisi (OCHA) Operasyonlar Direktörü John Ging, 2015 yılında, Ukrayna'da 1 milyondan fazla insanın ülke dışına kaçtığını, bir o kadar insanın da ülke içinde yerinden edildiğini bildirmiştir.³⁶ Polonya İçişleri Bakanı Marius Blaszczak, Ukrayna'da 2014 yılında başlayan olaylar sonrası Polonya'ya yaklaşık bir milyon Ukraynalı mülteciyi kabul ettiklerini açıklamıştır.³⁷ Türkiye ise yaklaşık 700 Ahıska Türküne kapılarını açmış, Türkiye'ye geri dönmeleri

³³ Ali Cura, "Ukrayna'nın zorlu AB yolculuğu", *Anadolu Ajansı*, 1 Ocak 2016, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/ukrayna-nin-zorlu-ab-yolculugu/499271> (Erişim: 06 Nisan 2018).

³⁴ Olesya Astakhova, "Floods of Ukrainian refugees seek new life in Russia", *Reuters*, 7 Ekim 2014, <https://www.reuters.com/article/us-ukraine-crisis-refugees/floods-of-ukrainian-refugees-seek-new-life-in-russia-idUSKCN0HW0UP20141007>, (Erişim: 30 Nisan 2018).

³⁵ "415,800 flee fighting in east Ukraine: UNHCR", *Kırım Haber Ajansı*, 20 Ağustos 2014, <http://qha.com.ua/en/society/415-800-flee-fighting-in-east-ukraine-unhcr/132132/>, (Erişim: 25 Şubat 2018).

³⁶ "Ukraynalı mülteci sayısı 1 milyonu aştı", *Sputnik News*, 11 Aralık 2015, <https://tr.sputniknews.com/avrupa/201512111019629102-ukrayna-multeci-ocha>, (Erişim: 11 Temmuz 2018).

³⁷ "Polonya: 'Bir milyon Ukraynalı mülteciyi kabul ettik'", *Kırım Haber Ajansı*, 21 Mayıs 2016, <http://qha.com.ua/tr/siyaset/polonya-quot-bir-milyon-ukraynali-multeci-quot/143721/>, (Erişim: 12 Nisan 2018).

konusunda gerekli özeni göstererek bölge ile olan kimlik bağlarını korumuştur.³⁸

BM Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin 2018 verilerine göre, Ukrayna'da 1 milyon 800 bin ülke içinde yerinden edilmiş ve savaş mağduru olmuş insan bulunmaktadır.³⁹ Küresel düzlemde baktığımızda Yemen, Suriye, Irak ve Nijerya'dan sonra en çok ülke içinde yerinden edilmiş nüfusa sahip beşinci ülke Ukrayna'dır. Ancak, mülteci sorununun üstüne gidilmemesi ve uluslararası platformda çözüm arayışlarının sınırlı kalmasıyla konu sadece ulusal ve bölgesel düzlemde önemini korumuştur.

Uluslararası Düzlemde Ukrayna Krizi: Kırım'ın İlhakı

Avromeydan gösterileri, Ukrayna'nın iç siyasetinde Rusya yanlıları ve Batı tarafı destekleyenler arasında yaşanan bir kırılma noktasını ifade etse de egemen bir ülke sınırları içerisinde yer alan Kırım'ın Rusya ile birleşmesi sonucu küresel bir boyut kazanmıştı. Yanukoviç'in Ortaklık Anlaşmasını askıya almasıyla tüm ülkeye yayılan ve şiddeti giderek artan gösteriler, Yanukoviç'in Ukrayna'yı terk etmesiyle geri dönüşü mümkün olmayan bir hale gelmiştir. 2014 yılının sonuna gelindiğinde "Yeşil adamlar" olarak adlandırılan silahlı kişilerin Kırım'da hükümet binalarını ele geçirmeleri⁴⁰ ve akabinde Rusya Parlamentosu'ndan çıkan Rusya'nın ulusal çıkarlarını ve Kırım'da yaşayan Rusların haklarını

³⁸ "Türkiye Ahıska Türklerine Kucak Açtı", *Milliyet*, 26 Temmuz 2016 <http://www.milliyet.com.tr/ozel-haber-turkiye-ahıska-turklerine-erzincan-yerelhaber-1485543/>, (Erişim: 17 Temmuz 2018).

³⁹ "Ukraine: UNHCR Fact Sheet", *UNHCR*, 20 Ocak 2018, <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/UNHCR%20Ukraine%20Fact%20Sheet%20-%20January%202018.pdf>, (Erişim: 25 Mart 2018).

⁴⁰ Noah Sneider, "Crimea's Forced Return Now a Fait Accompli?" *Eurasianet*, 3 Mart 2014, <https://eurasianet.org/s/crimea-forced-return-now-a-fait-accompli>, (Erişim: 18 Nisan 2018).

koruma amaçlı askerî güç kullanımı talebi⁴¹, Kırım'ın bağımsızlığını getirmiştir.

16 Mart 2014'te düzenlenen referanduma Kiev destekçileri ve Kırım Tatarları katılmamıştır. Sonuç olarak, oy kullananların %95'i Kırım'ın Ukrayna'dan ayrılıp Rusya'ya katılması yönünde görüş bildirmiştir. Referandum sonucu Kırım'ın Rusya'ya bağlanması kararının ardından Putin kısa süre içerisinde birleşmeyi onaylayan taslak kararnameyi imzalamıştır.⁴² 18 Mart 2014 tarihli parlamento konuşmasında da, referandumun uluslararası normlara ve demokratik prosedürlere uygun olduğunu belirterek Kırım'ın tarihsel açıdan her zaman Rusya'dan ayrılamaz bir parçası olduğundan bahsetmiştir.⁴³ Buna karşın Ukrayna ve Batı hükümetleri referandumu tanımadıklarını ifade ederken, AB ve Amerikalı yetkililer ise referandumun yasal zemine oturmadığını belirtmişlerdir.⁴⁴

Rusya'nın Kırım'ı ilhakı uluslararası kamuoyunda geniş yankılara neden olmuştur. Küresel aktörler ilhak sonrası farklı tepkiler vermişlerdir. Ukrayna krizini uluslararası düzlemde görünür kılan ilk gelişme 27 Mart 2014 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun Kırım'ın ilhakını yasadışı kabul etmesi olmuştur. Türkiye'nin de aralarında bulunduğu 193 üye devletten 100 ülke "evet", 11 ülke "hayır" ve 58 ülke "çekimser" oy kullanmıştır.⁴⁵

⁴¹ "Russian parliament approves troop deployment in Ukraine", *The Guardian*, 2 Mart 2014, <https://www.theguardian.com/world/2014/mar/02/russia-parliament-approves-military-ukraine-vladimir-putin>, (Erişim: 10 Mart 2018).

⁴² "Putin approves draft bill for annexation of Crimea by Russia", *Aljazeera*, 17 Mart 2014, <http://america.aljazeera.com/articles/2014/3/17/crimea-declares-independencesizesukrainestateproperty.html>, (Erişim: 18 Nisan 2018).

⁴³ "Address by President of the Russian Federation", *Kremlin*, 18 Mart 2014, <http://en.kremlin.ru/events/president/news/20603>, (Erişim: 17 Ocak 2018).

⁴⁴ "Crimea Poised to Call Result For Russia In Vote Denounced By Kyiv, West", *Rferl*, 16 Mart 2014, <https://www.rferl.org/a/crimea-referendum-result-ukraine-russia-us-eu/25299041.html>, (Erişim: 11 Şubat 2018).

⁴⁵ Louis Charbonneau, "U.N. will treat Crimea as part of Ukraine, not Russia: U.S.", *Reuters*, 2 Nisan 2014, <https://www.reuters.com/article/us-ukraine-crisis-un/u-n>

Referandumun ertesi gün, Avrupa Birliği Dış İşleri Bakanları Brüksel’de toplanarak Kırım’da düzenlenen referandumun yapım sürecinde rolü olan Ukraynalı ve Rusya vatandaşı 22 siyasetçiye yaptırım uygulamaya karar vermiştir. İngiltere Dışişleri Bakanı William Hague, Putin’in böyle yolu seçerek Rusya’yı yalnızlaştırdığını belirtirken, Almanya Başbakanı Angela Merkel ise Kırım’ın ilhakının uluslararası hukuka aykırı olduğunu ifade etmiştir.⁴⁶ Buna ek olarak Avrupa Birliği, ilhak kararına tepki olarak 27 Haziran 2014 tarihinde Gürcistan, Moldova ve Ukrayna ile ekonomik ve siyasi ilişkilerin gelişmesini öngören anlaşmalar imzalamıştır.⁴⁷

Rusya ile yoğun bir enerji ve ticaret ilişkisi bulunmayan ABD’nin Kırım’ın ilhakına tepkisi AB’den daha sert olmuştur. Dönemin ABD Başkanı Barack Obama, öncelikli olarak Putin’in yakın çevresine ve bu kişilerin sahip oldukları şirketlere ambargo uygulamıştır. Ayrıca NATO üzerinden de üç tür ekonomik yaptırım uygulama kararı almıştır. Birinci tür ambargo bankacılık, savunma ve enerji sektörlerinde bazı Rus firmalarının Batı hizmetlerine kısıt getirilmesidir. İkincisi, petrol araması için teknolojinin ve üretim teçhizatının Rusya’dan esirgenmesi, üçüncü tür ise, Rusya’ya askeri malzeme satışına konan kısıttır.⁴⁸ NATO Genel Sekreteri Anders Fogh Rus askerî güçlerinin Ukrayna sınırından çekilmesi gerektiğini belirterek, Rusya’nın Kırım müdahalesinin NATO-Moskova ilişkilerinin geleceğine önemli zararlar vereceğini pek çok kez

will-treat-crimea-as-part-of-ukraine-not-russia-u-s-idUSBREA311TD20140402
(Erişim: 19 Nisan 2018).

⁴⁶ “Russia’s Putin, Crimean Leaders Sign Annexation Treaty”, *Rfe-Rl*, 18 Mart 2014, <https://www.rferl.org/a/russia-crimea-ukraine-treaty/25301179.html> (Erişim: 21 Mart 2018).

⁴⁷ Andrew Gardner, “Ukraine, Georgia and Moldova sign EU deals”, *Politico*, 27 Haziran 2014, <https://www.politico.eu/article/ukraine-georgia-and-moldova-sign-eu-deals/>. (Erişim: 3 Mart 2018).

⁴⁸ Edward Hunter Christie, “Kırım’ın ilhakından sonraki yaptırımlar işe yaradı mı?”, *NATO Dergisi*, <https://www.nato.int/docu/review/2015/Russia/sanctions-after-crimea-have-they-worked/TR/index.htm>. (Erişim: 7 Mayıs 2018).

vurgulamıştır.⁴⁹ Tüm bunlara karşılık olarak, Rusya'nın liderliğini üstlendiği; Ermenistan, Kazakistan, Tacikistan, Belarus ve Kırgızistan'ın üye olduğu Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü (CSTO), NATO ile tüm uzlaşma müzakerelerini durdurduğunu bildirmiştir.⁵⁰

Türkiye Boyutu

Ukrayna-Kırım krizinin Türkiye'ye etkileri; Türkiye-Rusya enerji birliğine etkileri, Karadeniz'de meydana gelen güvensiz ortamın Türkiye güvenliğine etkileri ve Kırım Tatarlarıyla olan tarihi, kültürel, dini ve etnik bağlarının iç siyasete olan etkileri olarak üç ana esas çerçevesinde incelenebilmektedir. Türkiye, Sovyetlerin yıkılmasından sonra Rusya'nın baskıcı ve yayılmacı politikalarına karşı Batı yanlısı bir politika izlemiştir. Parçalanmış ve Moskova yanlısı bir Ukrayna, Karadeniz'de Türkiye'nin stratejik önemini azaltırken, Soğuk Savaş yıllarında olduğu gibi Rusya'nın gücünü arttıracak bir gelişme olarak değerlendirilmiştir.⁵¹

Türkiye, krizin ortaya çıktığı 2013 yılından bu yana Ukrayna'nın yanında yer alsın da, Rusya ile ilişkilerinin zarar görmemesi adına oldukça özenli davranmıştır. Rusya ile Ukrayna arasında yaşanan sorunlar nedeniyle, Ukrayna'dan geçmesi planlanan doğalgaz boru hatlarının Türkiye'den geçerek Avrupa'ya satılmasını mümkün kılan Türk Akımı projesi, Türkiye için oldukça önemli bir gelişme olarak değerlendirilebilir. Karadeniz'in altından geçerek Rusya'dan

⁴⁹ "Nato warns Russia against 'historic mistake' in Ukraine", *The Telegraph*, 8 Nisan 2014, <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/ukraine/10752036/Nato-warns-Russia-against-historic-mistake-in-Ukraine.html> (Erişim: 17 Haziran 2018).

⁵⁰ "Russia-Led CSTO Downgrades NATO Ties", *Rfe-RL*, 16 Haziran 2014, <https://www.rferl.org/a/russia-led-csto-downgrades-nato-ties/25424241.html>, (Erişim: 21 Mart 2018).

⁵¹ Atilla Sandıklı, Elnur İsmayıl, "Ukrayna Krizi'nin Bölgesel Güvenliğe Etkileri ve Türkiye", *Bilgesam*, http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-81-2015112633ukrayna_krizi.pdf. s.29, (Erişim: 19 Mayıs 2018).

Türkiye'ye yılda 15,7 milyar metreküp doğalgaz taşıyacak bu proje Türkiye'nin bölgesel olarak enerji konumunu da güçlendirecektir.⁵²

Krizin Karadeniz'de yaşanan enerji rekabetini ve güvenlik sorununu gündeme getirmesiyle birlikte Montrö Boğazlar Sözleşmesi tartışılmaya başlanmıştır. NATO üyesi Türkiye, ABD'nin sözleşmenin değişmesi yönündeki baskılarına karşın, sözleşmenin mevcut halini koruması için çaba sarf etmiştir. Ancak buna rağmen Rusya, Karadeniz'e giren iki ABD savaş gemisinin⁵³, Boğazlar Sözleşmesi'nde belirtilen 21 günlük süreyi aştığını belirterek, Türkiye'yi Montrö Anlaşması'na uymamakla suçlamış ve anlaşmayı daha dikkatli uygulaması gerektiğini belirtmiştir.⁵⁴ Bunun üzerine, dönemin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu Montrö Anlaşması'nın en istikrarlı şekilde uygulanan anlaşmaların başında geldiğini vurgulamış, Türkiye'nin Rusya ile sorunsuz ilişkileri olduğunu söylemiştir.⁵⁵

Türkiye, son yıllarda ekonomi ve enerji konularında ilişkilerini geliştirdiği Rusya'nın, Kırım'ı ilhakını kabul etmemiştir. Söz konusu ilhaktan birkaç gün sonra Ahmet Davutoğlu, Türkiye'nin, Ukrayna'nın toprak bütünlüğüne saygı duyduğunu, sorunun taraflar arasında diyalog kurularak çözülmesi gerektiğini belirtmiştir. Kısa bir süre sonra Ukrayna'ya resmî bir ziyaret düzenleyerek Türkiye'nin Kırım'daki Tatarların haklarına garantör

⁵² "Türk Akımı projesinin ilk hattı Türkiye sınırına ulaştı", *Habertürk*, 5 Kasım 2017, <http://www.haberturk.com/turk-akimi-projesinin-ilk-hatti-turkiye-sinirina-ulasi-1700709-ekonomi>, (Erişim: 24 Haziran 2018).

⁵³ "ABD'den Karadeniz'e savaş gemisi", *NTV*, 21 Ocak 2014, https://www.ntv.com.tr/dunya/abdden-karadenize-savas-gemisi,p1mSXFIX9U09Gu1wgqv_wA, (Erişim: 21 Haziran 2018).

⁵⁴ "Rusya ile Montrö restleşmesi", *Hürriyet*, 4 Nisan 2014, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/rusya-ile-monstro-restlesmesi-26148280>, (Erişim: 20 Haziran 2018).

⁵⁵ "Davutoğlu: Montrö'nün ihlaline izin vermeyiz", *Hürriyet*, 14 Nisan 2014, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/davutoglu-montronun-ihlaline-izin-vermeyiz-26211121>, (Erişim: 23 Mayıs 2018).

olduğunu ifade etmiştir.⁵⁶ Dolayısıyla, 2014 yılının Mart ayında Kırım'da yapılan referandumun kabul edilemez olduğunu vurgulayarak Türkiye'nin ilhaki tanımayacağını belirtmiştir.⁵⁷

Putin ile telefon görüşmesi gerçekleştiren dönemin başbakanı Recep Tayyip Erdoğan ise Rusya ile birlikte Kırım'da dinî ve etnik barışın korunacağını, bu konuyla ilgili olduklarını ve Putin ile iletişimi sürdüreceklerini ifade etmiştir.⁵⁸ Bu dönemde Türkiye pek çok kez bölgesel barış ve istikrarın korunması konusunda ikazlarda bulunmuş, Türkiye'nin bölgede en önemli önceliğinin Kırım Tatarlarının güvenliğinin korunması olduğunu vurgulamıştır.

Rusya'nın Kırım hamlesi hiç şüphesiz Türk dış politikası açısından zorluklar meydana getirmiştir. Bir yanda giderek Karadeniz'e yaklaşan Rusya, bir yanda Kırım Tatarlarının geleceklerinin belirsizliği, bir yanda da Batı ile ilişkilerin muhafazası Türkiye'yi oldukça zor duruma sokmuştur. Türkiye, Batı'nın Rusya'ya uyguladığı ekonomik yaptırımlara sessiz kalırken, krizinin çözümü için BM, AGİT, NATO ve Avrupa Konseyi bünyesinde yürütülen çalışmalara katılım sağlamıştır.⁵⁹ Ekonomik ve ticari ilişkilerini geliştirdiği Rusya'ya karşı NATO üyesi bir ülke olarak Kırım Tatarlarının statüsü ile ilgili aktif politika izlemek

⁵⁶ "Davutoğlu: Gönlümüz Kırım'daki soydaşlarımızla", *Hürriyet*, 1 Mart 2013, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/davutoglu-gonlumuz-kirimdaki-soydaslarımızla-25919484>, (Erişim: 01 Mart 2018).

⁵⁷ "Kırım'daki son gelişmeler", *Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı*, 6 Mart 2014, http://www.mfa.gov.tr/no_-77_-6-mart-2014_-kirim_daki-son-gelistmeler-hk.tr.mfa, (Erişim: 18 Mayıs 2018).

⁵⁸ "Kremlin: Erdoğan, Putin'i aradı, Kırım'ı görüştüler", *HaberRus*, 5 Mart 2014, <http://haberrus.com/politics/2014/03/05/kremlin-erdogan-putini-aradi-kirimi-gorustuler.html>, (Erişim: 15 Nisan 2018).

⁵⁹ Hande Apakan, "Ukrayna Krizi'nin Bölgeye Yansımaları ve Türkiye'nin Tutumu", *AVİM*, 15 Ekim 2014, <http://avim.org.tr/tr/yorum/ukrayna-krizinin-bolgeye-yansimalari-ve-turkiye-nin-tutumu>, (Erişim: 30 Haziran 2018).

zorunda kalan Türkiye için Ukrayna krizi oldukça zor bir dönemi işaret etmektedir.

Sonuç

Ukrayna krizi görünürde Ortaklık Anlaşması'nın imzalanmaması ile patlak verdiyse de, Ukrayna'nın etnik kompozisyonu gereği çokuluslu devlet yapısı, parçalanmaya meyilli bir toplumsal yapıya neden olmuştur. Kırım'ın Rusya topraklarına ilhaki ile sonuçlanan Ukrayna krizinde, yaşananların temel nedenlerine baktığımızda Ukrayna'nın aidiyet anlamında Rusya ve Batı arasında yaşadığı gelgitlerin etkisi görülmektedir. Batılı devletler ile Rusya'nın, Ukrayna üzerinde jeopolitik ve ideolojik hâkimiyet kurma çabası, bağımsızlığını kazandığı tarihten itibaren Ukrayna iç siyasetinde önemli ölçüde hissedilmiştir.

Ukrayna, özellikle Avrupa Birliği, ABD ve Rusya arasında güç gösterisi yapılan, çatışma ve müzakerelerin test edildiği, BMGK üyelerinin uzlaşma konusunda en az sayıya ulaştığı, yerel krizden uluslararası bir boyuta evrilen ve belki de sonuçları gereği yeni bir dünya düzeninin kurulmasına neden olabilecek sorunların yaşandığı bir sorun alanı haline gelmiştir.

Avro Meydan ile Ukrayna özelinde başlayan olaylar Kırım meselesi ile evrilerek ABD, AB, NATO gibi küresel Batılı güçler ile Rusya'nın karşı karşıya gelmesine sebep olmuştur. AB ve ABD'nin göstericilere sağladığı aktif destek, protestocuların azmini arttırırken hükümetin dayanma gücünü azaltmıştır. Yanukoviç'in ülkeyi terk etmesiyle Kırım'da silahlı kişilerce hükümet binalarının ele geçirilmesinin akabinde Kırım tek taraflı olarak, referandum ile Rusya'ya bağlanmıştır.

Ukrayna krizini doğuran ayrışmanın kaynağı, Doğu-Batı arasında gerçekleşen askerî güç mücadelesinden ziyade siyasî ve ekonomik bir zemindedir. Ukrayna'nın kendine öz iç dinamikleri vardır ve dış aktörler bunları kendi çıkarlarına uygun olarak kullanmaya çalışmaktadırlar. Batılı devletler demokrasi temelinde söylemlerle müdahale alanı yaratmaya çalışırken, Rusya etnik Rus

nüfusun korunması üzerinden gerekçeler üretmiştir. Bölge devletlerinden Moldova ve Gürcistan, Avrasya Birliği'nin birer parçası olması düşünülen ülkeler olmasına karşın, AB ile Ortaklık Anlaşması imzalamışlardır. Son yıllarda Rusya ile ticarî ilişkilerini geliştiren Türkiye ise bölgede dengeleme politikası izlemektedir.

Ukrayna krizi, Soğuk Savaş sonrası dönemde Batı ile Rusya arasında meydana gelen en önemli kriz olarak kabul edilmesine karşın yeni bir Soğuk Savaşın tetikleyicisi olacak niteliklerden yoksundur. Batılı güçlerin uyguladığı; Rusya'nın G-8'den çıkarılması gibi diplomatik çevreleme stratejileri ve ekonomik yaptırımlara, Rusya'nın da aynı şekilde cevap vermesi; Avrupalı siyasilere Rusya'ya giriş yasağı ve Batı menşeli kurumlar ile asgarî düzeye düşen ilişkiler, yaşanan gerilimin somut göstergeleri olmaktadır.

Ukrayna krizi ile birlikte özellikle Doğu Avrupa'da Batı ile Rusya'nın görüş ayrılıkları olduğu gerçeği ortaya çıkmıştır. Ancak uluslararası sistem artık iki kutuplu değildir ve küresel sistem iki güç arasında yalnızca ideolojik ve askerî rekabet ile sınırlandırılmıştır. Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda Ukrayna krizi, sadece Rusya ile Batı arasında meydana gelmiş bir anlaşmazlıktan ibarettir. Özü itibarıyla durum, 1990'lı yıllarda Batılı ülkelerin uygulamalarına karşılık vermeye siyasî ve ekonomik gücü yeterli olmayan Rusya'nın, 2000'li yıllar ile birlikte kendisini bir güç merkezi olarak Avrupa'ya kabul ettirmeye çalıştığı güç mücadelesinin bir parçasıdır.

Kaynakça

- Andrei, K. (1995). "Russia the "Near Abroad" and West", Gail W. Lapidus (der.) *The New Russia's Troubled Transformation*, Boulder: Westview Press.
- Apakan, H. (2014). "Ukrayna Krizi'nin Bölgeye Yansımaları ve Türkiye'nin Tutumu". *AVİM*, <http://avim.org.tr/tr/yorum/ukrayna-krizinin-bolgeye-yansimalari-ve-turkiye-nin-tutumu>.

- Aslund, A. (2013). "Ukraine's Choice: European Association Agreement or Eurasian Union?", *Peterson Institute for International Economics*, Policy Brief, Eylül 2013, <https://piie.com/publications/pb/pb13-22.pdf>. (Erişim: 15 Mayıs 2018).
- Bingöl, O. (2014) "Ukrayna Krizinin Ulusal, Bölgesel-Küresel Bağlamı", *Karadeniz Araştırmaları*, (41): 15-38.
- Brezinski, Z. (2005). *Büyük Satranç Tahtası*, (çev. Yelda Türedi), İstanbul: İnkilap Kitabevi.
- Astakhova, O.(2014). "Floods of Ukrainian refugees seek new life in Russia. *Reuters*, 7 Ekim 2014, <https://www.reuters.com/article/us-ukraine-crisis-refugees/floods-of-ukrainian-refugees-seek-new-life-in-russia-idUSKCN0HW0UP20141007> (Erişim: 30 Nisan 2018).
- Christie, E. H. (2015). "Kırım'ın ilhakından sonraki yaptırımlar işe yaradı mı?", *NATO Dergisi*, <https://www.nato.int/docu/review/2015/Russia/sanctions-after-crimea-have-they-worked/TR/index.htm>. (Erişim: 7 Mayıs 2018).
- Charbonneau, L. "U.N. will treat Crimea as part of Ukraine, not Russia: U.S.", *Reuters*, 2 Nisan 2014, <https://www.reuters.com/article/us-ukraine-crisis-un/u-n-will-treat-crimea-as-part-of-ukraine-not-russia-u-s-idUSBREA311TD20140402> (Erişim: 19 Nisan 2018).
- Cura, A. "Ukrayna'nın zorlu AB yolculuğu", *Anadolu Ajansı*, 1 Ocak 2016, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/ukrayna-nin-zorlu-ab-yolculugu/499271> (Erişim: 06 Nisan 2018).
- Düzdaban, E. (2014). "AGİT ve Ukrayna Krizi", *Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi*. (eds.) H. Çomak, C. Sancaktar, Z. Yıldırım, İstanbul: Beta Yayınları.
- Gardner A. (2014). "Ukraine, Georgia and Moldova sign EU deals", *Politico*, 27 Haziran 2014, <https://www.politico.eu/article/ukraine-georgia-and-moldova-sign-eu-deals/>. (Erişim: 3 Mart 2018).
- Karadeli, C. (2014). "Ukrayna'da Milli Aidiyet, Rekabet ve Azınlıklar", *Uluslararası Politikada Ukrayna Krizi*. (eds.) H. Çomak, C. Sancaktar, Z. Yıldırım, İstanbul: Beta Yayınları.
- Kuzio, T. (1992) *Ukraine. The Unfinished Revolution*. London: Institute for European Defence & Strategic Studies Paper no. 16
- Kuzio, T. (2006). Yushchenko Government Loses Vote of a Confidence, *Eurasia Daily Monitor*, 11 Ocak 2006, <https://jamestown.org/program/yushchenkos-government-loses-vote-of-no-confidence/>. (Erişim: 17 Nisan 2018).

- Nygren, B. (2006). "The Geopolitical Dymension in Russia Foreign Policy Towards Ukraine and Belarus", *Changing Transatlantic Security Relations*. (eds). J. Hallenberg, H. Karlsson. Oxon: Routledge.
- Özdal, H. (2015). "İç- Bölgesel - Küresel Dinamikler Bağlamında Ukrayna Krizi", *Uluslararası Hukuk Siyaset İncelemesi*, 11(42): 69-102.
- Özdal, H. (2016). *Sovyetler Birliği'nin Dağılmasından Kırım'ın İlhakına Rus Dış Politikasında Ukrayna*, Ankara: Usak Yayınları.
- Sandıklı, A. İsmayıl, E. (2015). "Ukrayna Krizi'nin Bölgesel Güvenliğe Etkileri ve Türkiye", *Bilgesam*, http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-81-2015112633ukrayna_krizi.pdf (Erişim: 19 Mayıs 2018).
- Sasse, G. (2001). "The 'New' Ukraine: A State of Regions", *Regional and Federal Studies*, 11(3): 69-100.
- Sneider, N. (2014). "Crimea's Forced Return Now a Fait Accompli?" *Eurasianet*, 3 Mart 2014, <https://eurasianet.org/s/crimeas-forced-return-now-a-fait-accompl>, (Erişim: 18 Nisan 2018).
- Shulman, S. (2004). "The Contours of Civic and Ethnic National Identification in Ukraine", *Europe-Asia Studies*, 56(1): 35-56.
- Stone, N. (2010). *Birinci Dünya Savaşı*, (çev. A.F. Yıldırım), İstanbul: Doğan Kitap.
- Storm, P. (2013). "Ukrayna: Neler Oluyor ve Ne Anlama Geliyor?", *Sendika.Org*, <http://sendika63.org/2013/12/ukrayna-neler-oluyor-ve-ne-anlama-geliyor-peter-storm-154046/>. (Erişim: 23 Haziran 2018).
- "Donetsk ve Lugansk. Geniş özerklikle Ukrayna'ya bağlı kalabiliriz", *Sputnik*, <https://tr.sputniknews.com/avrupa/201505121015435325/>
- Frum, D. (2014). "Russia's Plans to Partition Ukraine", *The Atlantic*, 2 Nisan 2014, <https://www.theatlantic.com/international/archive/2014/04/russias-plans-to-partition-ukraine/360017/>. (Erişim: 11 Mart 2018).
- "ABD'den Karadeniz'e savaş gemisi", *NTV*, 21 Ocak 2014, https://www.ntv.com.tr/dunya/abdden-karadenize-savas-gemisi,p1mSXFIX9UO9Gu1wgqv_wA (Erişim: 21 Haziran 2018).
- "Address by President of the Russian Federation", *Kremlin*, 18 Mart 2014 <http://en.kremlin.ru/events/president/news/20603>.
- "Concept of the Foreign Policy of the Russian Federation", *Rusya Federasyonu Dışişleri Bakanlığı*, 18 Şubat 2013, http://www.mid.ru/en/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher/CptlCk6BZ29/content/id/122186 (Erişim: 14 Haziran 2018)

- “Crimea Poised To Call Result For Russia In Vote Denounced By Kyiv, West”, *Rfe-RL*, 16 Mart 2014, <https://www.rferl.org/a/crimea-referendum-result-ukraine-russia-us-eu/25299041.html>, (Erişim: 11 Şubat 2018).
- “Davutoğlu: Montrö'nün ihlaline izin vermeyiz”, *Hürriyet*, 14 Nisan 2014, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/davutoglu-montronun-ihlaline-izin-vermeyiz-26211121>. (Erişim: 23 Mayıs 2018)
- “Davutoğlu: Gönümüz Kırım'daki soydaşlarımızla”, *Hürriyet*, 1 Mart 2013, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/davutoglu-gonlumuz-kirimdaki-soydaslarimizla-25919484>, (Erişim: 01 Mart 2018).
- “Four years of conflict in Ukraine leave 4.4 million people in a dire humanitarian situation”, *United Nations*, 20 Nisan 2018. <http://www.un.org.ua/en/information-centre/news/4326-four-years-of-conflict-in-ukraine-leave-4-4-million-people-in-a-dire-humanitarian-situation>. (Erişim: 27 Mayıs 2018).
- “From Soviet Union to New East: welcome to our new network”, *The Guardian*, 9 Haziran 2014, <https://www.theguardian.com/world/2014/jun/09/post-soviet-states-new-east-network-guardian-welcome>. (Erişim: 2 Haziran 2018).
- “Kırım'daki son gelişmeler”, *Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı*, 6 Mart 2014, http://www.mfa.gov.tr/no_-77_-6-mart-2014_-kirim_daki-son-gelistmeler-hk.tr.mfa, (Erişim: 18 Mayıs 2018).
- “Kremlin: Erdoğan, Putin'i aradı, Kırım'ı görüştüler”, *HaberRus*, 5 Mart 2014, <http://haberrus.com/politics/2014/03/05/kremlin-erdogan-putini-aradi-kirimi-gorustuler.html>. (Erişim: 15 Nisan 2018).
- “Nato warns Russia against 'historic mistake' in Ukraine”, *The Telegraph*, 8 Nisan 2014, <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/ukraine/10752036/Nato-warns-Russia-against-historic-mistake-in-Ukraine.html> (Erişim: 17 Haziran 2018).
- “Polonya: 'Bir milyon Ukraynalı mülteciyi kabul ettik'”, *Kırım Haber Ajansı*, 21 Mayıs 2016, <http://qha.com.ua/tr/siyaset/polonya-quot-bir-milyon-ukraynali-multeciyi-kabul-ettik-quot/143721/>, (Erişim: 12 Nisan 2018).
- “Putin'den Ukrayna'ya gaz rüşveti”, *NTV*, 18 Aralık 2013, https://www.ntv.com.tr/dunya/putinden-ukraynaya-gaz-rusveti,i5FvEMB wfkS_CkUOYuso-w, (Erişim: 18 Mayıs 2018).
- “Putin approves draft bill for annexation of Crimea by Russia”, *Aljazeera*, 17 Mart 2014, <http://america.aljazeera.com/articles/2014/3/17/crimea-declares-independencesizesukrainestateproperty.html>, (Erişim: 18 Nisan 2018).

- “Russia-Led CSTO Downgrades NATO Ties”, *Rfe-RI*, 16 Haziran 2014, <https://www.rferl.org/a/russia-led-csto-downgrades-nato-ties/25424241.html>, (Erişim: 21 Mart 2018).
- “Russian parliament approves troop deployment in Ukraine”, *The Guardian*, 2 Mart 2014, <https://www.theguardian.com/world/2014/mar/02/russia-parliament-approves-military-ukraine-vladimir-putin>, (Erişim: 10 Mart 2018).
- “Russia’s Putin, Crimean Leaders Sign Annexation Treaty”, *Rfr-RI*, 18 Mart 2014, <https://www.rferl.org/a/russia-crimea-ukraine-treaty/25301179.html> (Erişim: 21 Mart 2018).
- “Rusya ile Montrö restleşmesi”, *Hürriyet*, 4 Nisan 2014, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/rusya-ile-montro-restlesmesi-26148280>, (Erişim: 20 Haziran 2018).
- “Russia Rebukes Germany for Participating in Kyiv Protest”, *VOA News*, 6 Aralık 2013, <https://www.voanews.com/a/russia-rebuked-germany-for-participating-in-kyiv-protest/1804936.html>, (Erişim: 21 Mart 2018).
- “Türkiye Ahıska Türklerine Kucak Açtı”, *Milliyet*, 26 Temmuz 2016 <http://www.milliyet.com.tr/ozel-haber-turkiye-ahiska-turklerine-erzincan-yerelhaber-1485543/>, (Erişim: 17 Temmuz 2018).
- “Türk Akımı projesinin ilk hattı Türkiye sınırına ulaştı”, *Habertürk*, 5 Kasım 2017, <http://www.haberturk.com/turk-akimi-projesinin-ilk-hatti-turkiye-sinirina-ulasti-1700709-ekonomi>, (Erişim: 24 Haziran 2018).
- “Ukraine President Election OSCE Final Report”, *OSCE*, 11 Mayıs 2005, <https://www.osce.org/odihr/elections/ukraine/14674?download=true>. (Erişim: 13 Temmuz 2018).
- “Ukrayna parlamentosu 16 Ocak yasalarını iptal etti”, *Sputnik*, 28 Ocak 2018, https://tr.sputniknews.com/turkish.ruvr.ru/2014_01_28/Ukrayna-parlamentosu-16-Ocak-yasalarini-iptal-etti/, (Erişim: 13 Mayıs 2018).
- “Ukraynalı mülteci sayısı 1 milyonu aştı”, *Sputnik*, 11 Aralık 2015, <https://tr.sputniknews.com/avrupa/201512111019629102-ukrayna-multeci-ocha>, (Erişim: 11 Temmuz 2018).
- “Ukraine: UNHCR Fact Sheet”, *UNHCR*, 20 Ocak 2018, <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/UNHCR%20Ukraine%20Fact%20Sheet%20-%20January%202018.pdf>, (Erişim: 25 Mart 2018).
- “US and Russia urge peaceful solution to Ukraine crisis”, *BBC*, 10 Nisan 2014, <http://www.bbc.com/news/world-europe-26965632>, (Erişim: 29 Nisan 2018).

“415,800 flee fighting in east Ukraine: UNHCR”, Kırım Haber Ajansı, 20 Ağustos 2014, <http://qha.com.ua/en/society/415-800-flee-fighting-in-east-ukraine-unhcr/132132/>, (Erişim: 25 Şubat 2018).